

Кукло О.Є.

Структурні особливості комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців

Кукло Ольга Євгенівна, викладач кафедри психології та соціальної роботи
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Анотація. У статті висвітлено структурні особливості комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців, виявлено латентні причини взаємозв'язків між досліджуваними змінними (комунікативними і організаторськими здібностями, комунікативним контролем та індивідуально-особистісними рисами/особливостями особистості).

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійне спілкування, компоненти комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців

Вступ. Комунікативна компетентність правоохоронця є однією із провідних складових його професійної компетентності, в процесі якої здійснюється організація і тактика взаємодії з різними категоріями громадян із метою попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень і злочинів. Така взаємодія має свою психологічну специфіку, обумовлену причинами для вступу у спілкування, високою ймовірністю виникнення негативних психічних станів (високого рівня нервово-психічної напруги, тривожності, агресивності) у його учасників, необхідністю досягнення багатьох цілей на кожному етапі, важливістю встановлення психологічного контакту, високою ймовірністю виникнення конфліктів, іншими екстремальними умовами. Вивчення структури комунікативної компетентності правоохоронців є важливою умовою побудови системи професійної підготовки фахівців ОВС.

Теоретичний аналіз проблеми. Формування комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців відбувається під впливом різноманітних соціальних, психологічних і педагогічних факторів та є результатом навчально-пізнавальної і практичної діяльності, а також результатом власного життєвого досвіду. Термін «комунікативна компетентність» розглядається дослідниками як готовність особистості до здійснення комунікативної діяльності (Ю. Азаров, М. Коць, Н. Кузьміна, Д. Узнадзе та ін.), як здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що ґрунтується на певній сукупності знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективне спілкування та передбачають уміння змінювати його глибину і коло, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню (Г. Васильєв, В. Кан-Калік, Ю. Жуков, Я. Коломінський, О. Леонтьєв, Л. Петровська), як відповідне прагматичне використання соціальних знань і навичок у спілкуванні (Г. Васильєв, В. Кан-Калік, Ю. Жуков, Я. Коломінський, О. Леонтьєв, Л. Петровська), як комплекс здібностей особистості (В. Гаркуша, М. Заброцький, К. Платонов та ін.), як комплекс особистісних якостей (Г. Айзенк, П. Горностай, В. Злівков, Р. Кеттел, М. Молоканов, Г. Олпорт та ін.); як один із чинників досягнення особистістю вершин професіоналізму (А. Деркач, Н. Кузьміна, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик та ін.) [11].

Мета дослідження – вивчення за допомогою теоретичного та факторного аналізу структурних особливостей комунікативної компетентності майбутніх працівників правоохорончої системи.

Комунікативна компетентність передбачає широку соціалізацію індивіда, збагачення соціально-культурного досвіду, знань, норм, цінностей, традицій. Формування комунікативної компетентності з цих позицій дає можливість скоротити відрив навчання від прак-

тичних життєвих ситуацій, з якими матиме справу випускник навчального закладу після отримання диплому та прийняття на роботу, а також зробити навчання відкритим для різних цілей з урахуванням індивідуальних потреб особистості.

Характеристиками комунікативної компетентності є: по-перше, відповідність поведінки контексту стосунків, в яких вона виявляється; по-друге, комунікативна компетентність означає, що знання правил спілкування, адаптаційні навички та гнучкість у втіленні цього знання є необхідними для досягнення ефективних відносин; по-третє, комунікативна компетентність визначається тим, що вона пов'язана з відносинами, а не з індивідами. Тобто ми говоримо про компетентні відносини і соціально умілих індивідів. Комунікативна компетентність – це здатність зберігати стосунки з бажаною визначеністю, тобто здатність уникати у стосунках "ям і пасток" і виправляти порушення, коли тактика уникання не спрацьовує [8, с. 417].

Комунікативна компетентність може бути визначеною у двох аспектах: як орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування, що базується на знаннях і чуттєвому досвіді, і як здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми завдяки розумінню себе та інших в умовах постійної зміни психічних станів, міжособистісних стосунків і соціальної ситуації (В.В. Москаленко) [8, с.418]. Комунікативну компетентність не можна вважати константною особистісною характеристикою і уявляти її як замкнений індивідуальний досвід. Її рівень змінюється в залежності від засвоєння особистістю культури суспільства, а також від розвитку і зміни самого суспільства.

Структуру комунікативної компетентності чітко та змістовно проаналізовано в працях російського психолога С. Петрушина. Він розглядає комунікативну компетентність як інтегративне утворення та вважає, що до складу зазначеної компетентності входять пізнавальний, поведінковий та емоційний компоненти. До складу когнітивного (пізнавального) компонента він включає вміння особистості орієнтуватися у комунікативних ситуаціях, психологічні знання та перцептивні здібності фахівця. Також сюди входить самопізнання особистості та пізнання партнерів по спілкуванню. Зміст поведінкового компонента, на думку С. Петрушина, охоплює вміння ефективно використовувати різні засоби вербального та невербального спілкування. Щодо змісту емоційного компонента, то науковець наголошує на важливості досвіду різноманітного спілкування, позитивному ставленні та налаштуванні до партнера по спілкуванню [9].

На думку Г. Ширлі головними складовими комунікативної компетентності є:

- соціальна компетенція – готовність і бажання взаємодіяти з іншими, впевненість в собі;
- соціокультурна компетенція – готовність і здатність до ведення діалогу культур, що передбачає знання власної культури і культури країни, мова якої вивчається;
- дискурсивна і стратегічні компетенції – здатність змістовно і логічно викладати свої позиції, готовність вести діалог чи дискусію, викликати зворотню реакцію у співрозмовника, залучати його в процес спілкування;
- соціолінгвістична компетенція – здатність використовувати та перетворювати мовні форми у відповідності до ситуації [12].

Автор К. Гончарова вважає, що структура комунікативної компетентності в загальному вигляді являє собою сукупність наступних компонентів:

- індивідуально-особистісний компонент, який включає в себе психофізіологічні (пам'ять, мислення, мова і т. п.), психологічні (темперамент, акцентуації характеру, тип особистості: екстраверт / інтроверт) особливості особистості;
- загальнокультурний компонент, який об'єктивується в моральних якостях, ціннісних орієнтаціях, поглядах, світогляді, особливості менталітету, ерудиції особистості;
- знансвий компонент – сукупність уявлень про комунікативний процес в цілому, про основні закони комунікативістики, принципи і правила ефективної взаємодії. Також передбачає знання структури, функцій, видів, типів, закономірностей спілкування; основних комунікативних моделей, знання особливостей ефективного спілкування в ситуації конфлікту;
- поведінковий компонент актуалізується в діяльній аспекті комунікативної компетентності. Зміст зазначеного компонента становить, на нашу думку, наступну систему компетенцій: усне і письмове мовлення; невербальна комунікація; міжособистісне сприйняття; управління комунікативним процесом;
- мотиваційно-рефлексивний компонент включає в себе: внутрішні і зовнішні передумови оволодіння фахівцем комунікативною компетентністю, що сприяють її ефективній реалізації; уміння аналізувати ситуацію, власне цілепокладання та дії партнерів; адекватну самооцінку особистості, як в професійному, так і в комунікативному векторах.

Таким чином, формування комунікативної компетентності розглядається як спосіб актуалізації особистісних і професійних якостей майбутнього фахівця. Цей процес характеризується, перш за все, цілеспрямованою педагогічною взаємодією суб'єктів освітнього процесу в умовах особистісно орієнтованого освітнього середовища в контексті компетентнісного підходу [3].

Узагальнюючи, можна виокремити такі складові комунікативної компетентності: орієнтованість особистості у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда [6]; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній відомості психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища [6]; адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному

потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації [2]; готовність і уміння будувати контакт з людьми [2]; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій [5]; знання, уміння і навички конструктивного спілкування [7]; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [1].

Комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння, навички.

Дослідженням складових елементів комунікативної компетентності працівників правоохоронних органів займалися такі науковці як: О. Бандурка, В. Медведєв, Л. Мороз, С. Яковенко, В. Барко, Е. Дідоренко, Л. Казміренко, М. Столяренко, П. Сопек, С. Тарарухіна та ін.. На рівні законодавства визначені пріоритети та напрями професійного розвитку працівників правоохоронних органів, зміст їх професійних та комунікативних знань та вмінь знайшли своє відображення у Законі України "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про внутрішні війська" [4].

Разом з тим слід констатувати недостатню розробленість цієї проблематики стосовно комунікативної компетентності саме працівників правоохоронної системи.

Для з'ясування структурних особливостей досліджуваного нами явища, а саме розвитку комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців, ми застосували факторний аналіз результатів психодіагностики курсантів I-IV курсу Львівського державного університету внутрішніх справ.

У процесі факторного аналізу даних психодіагностики за допомогою методик: особистісний опитувальник Р. Кеттєла, комунікативні та організаторські вміння методика В.Синявського та Б. Федоришина (КОЗ-1), методика Т.І. Ільїної "Мотивація навчання у вузі", Фрейбургський особистісний опитувальник (FPI), комунікативний контроль у спілкуванні, адаптований варіант методика М. Снайдера, особистісний опитувальник Айзенка (EPI) було виокремлено п'ять факторів.

У нашій факторній структурі всі фактори мають по два полюси – позитивний і негативний. Позитивний полюс фактора – це сукупність пов'язаних між собою змінних (досліджуваних ознак), які в єдності впливають на досліджуваний феномен, входять до його структури. Негативний полюс фактора вказує на ту сукупність змінних, яка виступає крайньою протилежністю до його змісту; притаманність досліджуваному характеристикам, які входять до негативного полюса фактора вказує на недостатній розвиток характеристик, які утворюють позитивний полюс фактора.

Перший фактор "Сміливість як основа продуктивної комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців" – його позитивний полюс складають змінні "Сміливість" (фактор Н методики Р. Кеттєла) – володіє найбільшим факторним навантаженням (0,683), "Емоційна стабільність" (0,578), "Безтурботність" (фактор Н методики Р. Кеттєла) (фактор F методики Р. Кеттєла) (0,539), "Комунікативний контроль" (0,409), "Домінантність" (фактор E методики Р. Кеттєла) (390). До негативного полюсу даного фактору увійшли змінні "Напруженість" (фактор Q4 методики Р. Кеттєла) (-0,831)

та "Тривожність" (фактор О методики Р. Кеттела) (-0,777).

Отже, у перший фактор увійшли ті досліджувані змінні, які найбільшою мірою впливають на комунікативну компетентність майбутніх правоохоронців – це сміливість, а також емоційна стабільність, безпечність, комунікативний контроль та доміантність, змістовими характеристиками яких є схильність до командування, контролювання та критики інших людей. Зважаючи на специфіку роботи правоохоронних органів, ці показники є прогнозованими, оскільки правоохоронцю для того, щоб вести бесіди як з правопорушниками, так і з керівництвом, потрібні саме ці, вищезазначені риси. На нашу думку, це зумовлено специфічними умовами праці правоохоронців, внаслідок чого головні складові їхньої комунікативної компетентності суттєво відрізняються від складових комунікативної компетентності, наприклад, менеджерів чи вчителів.

Логічними є змінні негативного полюсу – напруженість та тривожність, адже міліціонер, в якого домінуватимуть такі якості (підвищений рівень збудження, нездатність зосереджуватись) не зможе достойно нести службу в ОВС. Проте, ми змушені визнати, що непередбачувані, а дуже часто й екстремальні умови праці нерідко призводять саме до домінування таких відчуттів як напруженість та тривожність, тому в подальшому наша робота повинна бути побудована в напрямку підвищення емоційної стійкості курсантів.

Другий фактор "Вплив депресивності та похідних від неї рис на розвиток комунікативної компетентності курсантів" – на його позитивному полюсі розташувалися змінні "Депресивність" – ця змінна володіє найбільшим факторним навантаженням – 0,757, довікола неї об'єднуються всі інші, – "Дратівливість" (0,731), "Невротичність" (0,622), "Тривожність" (0,472), "Імпульсивність" (0,433).

До негативного полюса даного фактора увійшли змінні "Комунікабельність" (-0,435), "Практичність" (фактор М методики Р. Кеттела) (-0,259) "Довірливість" (фактор L методики Р. Кеттела) (-0,249), "Напруженість" (фактор Q4 методики Р. Кеттела) (-0,228).

Отримані показники вказують на те, що чим більше у респондентів будуть розвинуті показники позитивного полюсу, тобто, якщо у курсантів переважатимуть депресивні настрої, вони будуть роздратовані, стривожені та даватимуть вихід цим емоціям, їх здатність до конструктивного ведення діалогу суттєво знизиться, а також їм важко буде дотримуватись уставних норм та водночас проявляти щирість, довірливість до оточуючих. У них взагалі може втратитись здатність до розслаблення та збереження внутрішнього спокою, а курсанти, які постійно знаходяться в стані стресу, не зможуть відповідати вимогам навчально-виховного процесу навчального закладу системи МВС. Враховуючи, що це є другий фактор і він має високу інформативність, можна констатувати, що багатьом курсантам притаманні такі риси як імпульсивність, дратівливість, невротичність, а також тривожність.

Отже, процедура факторного аналізу, як вже зазначалося вище, дає змогу виявити приховані значущі взаємозв'язки між досліджуваними змінними. Як бачимо, на позитивному полюсі виокремленого фактора зосередилися негативні показники, що вказує на достовірну

притаманність цих параметрів досліджуваним курсантам. Тим часом як попередня, первинна обробка даних психодіагностичного обстеження майбутніх правоохоронців показала незначний відсоток досліджуваних, які характеризуються вираженим рівнем депресивності, дратівливості, тривожності, невротичності та імпульсивності. Тобто, зовні курсанти налаштовані заперечувати, приховувати наявність у себе окреслених психологічних проявів, але більш глибокий психологічний аналіз вказує на те, що всі ці негативні параметри присутні і потребують, відтак, звернення уваги психологів, які працюють у системі освіти ОВС.

Третій фактор "Негативний вплив тривожності на розвиток комунікативних та організаторських здібностей майбутніх правоохоронців". Позитивний полюс складають такі його змінні як "Комунікативні здібності", що володіють найбільшим факторним навантаженням – 0,920, та "Організаторські здібності" (0,894). До негативного полюса даного фактора увійшли такі змінні як "Емоційна лабільність" (-0,341) та "Невротичність" (-0,209). Характерологічними рисами емоційної лабільності є однотипність та вузькі інтереси, а також невротичність, підвищена тривожність, збудливість, які поєднуються з швидким виснаженням, однозначно негативно впливатимуть на розвиток комунікативних, а разом з тим й організаторських здібностей курсантів. Курсанти, яким притаманні такі показники, не зможуть бачити варіативності стратегій поведінки, їм важко буде проявляти гнучкість у спілкуванні, а у випадку, коли потрібно буде віддавати накази, вони не зможуть проявити необхідного конструктивного впливу на підлеглих, тому є велика загроза того, що їхні вказівки будуть проігноровані чи несумлінно виконані.

Четвертий фактор "Реалістичність та врівноваженість як умова успішно здійсненого контролю курсантами власної поведінки". До його позитивного полюсу увійшли такі шкали: "Дисциплінованість" (фактор Q3 методики Р. Кеттела) – володіє найбільшим факторним навантаженням – 0,777, "Принциповість" (фактор G методики Р. Кеттела) (0,554). Добра організованість, належний самоконтроль та розвинена відповідальність – це домінуючі риси виховання курсанта та діяльності правоохоронця загалом, яких так часто не вистачає сучасним міліціонерам, і які є специфічною рисою комунікабельності власне правоохоронців.

На його негативному полюсі розташувалися змінні "Практичність" (фактор М методики Р. Кеттела) – володіє найбільшим факторним навантаженням – 0,627 і "Екстра та - інтроверсія" (-0,330). Це вказує на те, що на самоконтроль (як значиму рису, що впливає на комунікативну компетентність) та похідну від неї змінну "Обов'язковість" негативно впливає "Практичність" (як небажання дотримуватись умовностей та традицій, самовмотивованість), що утруднює групову діяльність, а також змінна "Екстра та - інтроверсія", де переважає інтровертованість також свідчить про труднощі в контактах та небажання налагоджувати продуктивну комунікацію.

П'ятий фактор "Поступливість характеру як негативний чинник впливу на комунікабельність майбутніх правоохоронців". До його позитивного полюсу увійшла шкала «Поступливість» (фактор I методики Р. Кеттела) з факторним навантаженням – 0,893, а на

негативному полюсі розташувалися змінні "Довірливість" (фактор L методики Р. Кеттела) (-0,514) і "Комунікабельність" (-0,353). Оскільки значний відсоток досліджуваних (32%) отримали високі показники за шкалою "Поступливість", це вказує на недостатню самостійність, ранимість щодо грубощів, інколи нерелістичність, яка впливає на зниження рівня довіри курсантів до оточуючих, не здатність відстоювати необхідні, у певних ситуаціях, власні позиції та переконання, що негативно впливатиме на комунікативну компетентність в цілому.

Тут варто розмежовувати поняття поступливість, як рису, що негативно впливає на комунікацію курсантів та гнучкість, яка є для них необхідною і під час проведення тренінгових занять наголошувати курсантам на розумінні необхідності роботи щодо трансформації складових поступливості у складові розумної гнучкості.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бондаренко О.І. Психологічні особливості професійного спілкування військовослужбовців в особливих умовах діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. "Педагогічна та вікова психологія" – Хмельницький, 1994. – 20с.
2. *O.I. Bondarenko. Psychological Characteristics of Professional Communication of the Military in Special Conditions: Author's abstract for obtaining academic degree of Candidate of Psychological Sciences: major 19.00.07. "Educational and Developmental Psychology" - Khmelnytsky, 1994. – 20 p.*
3. Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1996. – 373 с.
4. *Introduction to Practical Social Psychology / edited by Yu.M. Zhukov, L.A. Petrovsky, O.V. Solovyova. - Moscow: Smysl, 1996.- 373 p.*
5. Гончарова К.Э. Структура коммуникативной компетентности будущего специалиста / К.Э. Гончарова // Педагогика и психология в России: вчера, сегодня, завтра: сборник статей / под ред. А.В. Головинова, Д.С. Петрова. – Алейск, Барнаул: Изд-во «Сизиф» Д.С. Петрова, 2011. – Вып. 1.– 120 с.
6. *K.Ye. Honcharova. Communicative Competence Structure of the Future Expert / K. Ye. Honcharova // Pedagogy and Psychology in Russia: yesterday, today and tomorrow: a collection of articles / edited by A. V. Holovinov, D. S. Petrov. – Aleysk, Barnaul: Publishing house "Sizif" of D. S. Petrov, 2011. - Issue 1. – 120 p.*
7. Жукевич И. Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові. / І. Жукевич // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи –2013 – № 6. – С. 54- 60.
8. *I. Zhukevych. Professional Competence of Prospective Law Enforcement Officers: the Essence and Components. / I. Zhukevych // Osvita doroslyh: teoriya, dosvid, perspektivy. - 2013 - No 6.- p. 54-60.*
9. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяжников. – М.: Изд – во МГУ, 1990. - 104 с.
10. *Yu.M. Zhukov. Diagnosis and Development of Competence in Communication / Yu. M. Zhukov, L. A. Petrovskaya, P. V. Rastianikov. - Moscow: Publishing house MGU, 1990. – 104 p.*
11. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий (под ред. Е.С. Кузьмина и В.Е. Семенова). – Л.: Лениздат, 1987. – 143 с.

Kuklo O.Ye. Structural Features of Communicative Competence of Prospective Law Enforcement Officers

The article highlights the structural features of communicative competence of prospective law enforcement officers, establishes the latent causes of relationships among the variables under investigation (communication and organizational skills, communication control and individual personal traits / personality characteristics).

Keywords: *communicative competence, professional communication, components of communicative competence of prospective law enforcement officers*

Кукло О.Е. Структурные особенности коммуникативной компетентности будущих правоохранителей

В статье освещены структурные особенности коммуникативной компетентности будущих правоохранителей, обнаружено латентные причины взаимосвязей между исследуемыми переменными (коммуникативными и организаторскими способностями, коммуникативным контролем и индивидуально-личностными чертами / особенностями личности).

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, профессиональное общение, компоненты коммуникативной компетентности будущих правоохранителей*

Отже, комунікативна компетентність правоохоронців – це організація і тактика взаємодії з різними категоріями громадян із метою попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень і злочинів. Її відмінними рисами є сміливість як їх здатність не губитись при зіткненні з неочікуваними ситуаціями, вміння легко налагоджувати контакти з оточуючими, можливість протистояти втомі та витримувати значні емоційні навантаження в роботі з людьми, а також контроль над емоційною сферою та комунікативний контроль. Разом з тим було виявлено, що значній частині курсантів притаманна скутість, невротичність та небажання дотримуватись групових норм, що може утруднювати їхню навчальну та професійну діяльність, оскільки взаємопідтримка, взаємодопомога, а також дотримання правил та субординації є запорукою успішної діяльності майбутнього правоохоронця.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Staff. Personality. Communication: Dictionary of Socio-Psychological Concepts (edited by Ye. S. Kuzmina and V.Ye. Semenov). - Leningrad: Lenizdat, 1987. – 143 p.*
2. Крижанская Ю.С. Грамматика общения / Ю.С. Крижанская, В.П. Третьяков. – М.: Смысл, 1999. –115с.
3. *Yu.S. Krizhanskaia. Communication Grammar / Yu.S. Krizhanskaia, V.P. Tretiakov. - Moscow: Smysl, 1999. – 115 p.*
4. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник / В.В. Москаленко / – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624с.
5. *V.V. Moskalenko. Social psychology: textbook / V.V. Moskalenko / - Kyiv: Center of educational literature, 2005. – 624 p.*
6. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до100 человек) / С.В. Петрушин. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 256
7. *S.V. Petrushyn. Psychological Training in Large Groups (methodology of communicating competence development in groups from 40 to 100 people) / S.V. Petrushyn. - Moscow: Academic Project; Ekaterinburg: Business Book, 2000. – 256 p.*
8. Прозорова Е.В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности / Е.В. Прозорова // Мир психол.огии. – 2000. – № 2. – С. 191–202.
9. Туринська (Кукло) О.Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективно професійної діяльності / О.Є. Туринська, О.Б. Самохвалов // Психологічні науки [Збірник наукових праць] №60/2011 ст. 200-203.
10. *Ye.V. Prozorova. Pedagogical Conditions of Communicative Competence Formation / Ye. V. Prozorova // Mir psihologii. - 2000. - No 2. - pp. 191-202.*
11. Shirley Grundy. Curriculum: Product or Praxis. London, New York, Philadelphia: The Palmer Press, 1991. - p. 7-17.
12. *O.Ye. Turynska (Kuklo) O.E. Communicative Competence of Law Enforcement Officers as a Condition of Their Effective Professional Activity / O.Ye. Turynska, O.B. Samokhvalov // Psychological Sciences [Scientific Papers] No 60 / 2011 Art. 200-203.*
13. Shirley Grundy. Curriculum: Product or Praxis. London, New York, Philadelphia: The Palmer Press, 1991. – p. 7-17.